

JAK STUDENTI ČTOU? VÝZKUM ČTENÁŘŮ JAKO UŽIVATELŮ INFORMAČNÍCH INSTITUCÍ SE ZAMĚŘENÍM NA STUDENTY S PREFERENCÍ ODBORNÝCH TEXTŮ

Irena Prázová, Středisko vědeckých informací FSV UK Praha

V tomto příspěvku jsou prezentovány výsledky výzkumu zaměřeného na čtenářské chování studentů a na jejich práci s informačními zdroji. Tento výzkum čtenářství vznikl na základě teoretické analýzy publika tištěných médií od roku 2002. Samotný výzkum započal v lednu v roce 2006 a především se snažil analyzovat strukturované publikum, vymezené lokalitou, institucí a typem médií. Kombinoval dva přístupy k publiku, a sice mediální a knihovnicko-informační a sestával se z kvalitativního a kvantitativního šetření.

Výzkum se zaměřil na rozdílnost v používání vybraných mediálních typů. Vycházel z principů mediální teorie užití a uspokojení, analyzoval čtenářskou aktivitu recipientů a rovněž zkoumal recepci odborných textů ve vybraných, především tištěných, typech médií. Snažila jsem se o komplexitu tohoto problému od kvantitativních proměnných, přes metodiku čtení textu až po kvalitativní okruhy zkoumání (např. názorové ukazatele na tištěná a elektronická média, jejich relevanci, současnou pozici a budoucnost).

Cílem výzkumu nebylo primárně zkoumat knihovny a informační instituce, ale uživatele, jež tyto instituce navštěvují a jaké typy médií v nich (ale nejen v nich) využívají. Charakter institucí víceméně určuje a formuje čtenářský typ a v těchto vybraných institucích je jím především uživatel odborného textu. Jednotlivé okruhy zkoumání se vztahují především ke specifické cílové skupině, a to k vysokoškolským studentům ve věku od 20 do 25 let. Ti jsou chápáni jako extenzivní čtenáři odborného textu, vykazující specifické čtenářské návyky.

Základní část výzkumu byla cíleně prováděna ve vybraných akademických a vědeckých informačních institucích formou dotazníkového šetření, které probíhalo od 1. 5. do 30. 6. 2006 (bylo osloveno celkem 303 respondentů v kvantitativním šetření, 10 respondentů v šetření kvalitativním). Cílovou skupinou výzkumu byli uživatelé informačních institucí v roli čtenářů knih, novin a časopisů a v rolích uživatelů internetu.

Vybranými typy médií byly: vědecké publikace, vědecké časopisy, doplňkově elektronická média – elektronické databáze, elektronické verze tiskovin a internet obecně. V kvantitativní části výzkumu byly zkoumány sociodemografické, kvantitativní a frekvenční, preferenční, metodické a názorové ukazatele.

V kvalitativní části výzkumu se jednalo o strukturovaný, hloubkový rozhovor s otevřenými otázkami, který probíhal s respondenty vybranými na základě vzorku kvantitativního výzkumu. Tento typ rozhovoru se snažil vzít v úvahu individuální rozdíly respondentů vzhledem k jejich zkušenostem, vzdělání a věku. Okruh zkoumání byl zaměřen převážně na metodiku práce s odborným textem (např. aktivní práce s odborným textem, kritéria výběru odborného textu, srozumitelnost a kritičnost k odbornému textu, důvěryhodnost a ověřitelnost zdroje atd.).

Protože byl tento výzkum velice rozsáhlý a věnoval se mnoha aspektům čtenářského chování, budou v tomto příspěvku uvedeny pouze dílčí a vybrané výsledky zaměřené na studenty a na recepci odborného textu.

Stěžejní otázky kvantitativní části výzkumu:

- Sociodemografické ukazatele (pohlaví, vzdělání, věk, typ instituce, zaměstnání) ve vztahu ke zkoumaným proměnným.
- Čtenost odborných textů (kvantita a frekvence četby, jak často čtete...), preference tištěných či elektronických verzí novin a časopisů (preferujete spíše...), konkrétních zdrojů, tj. vědeckých časopisů, internetu obecně a elektronických databází.
- Názory na efektivnost jednotlivých informačních zdrojů, názory na budoucnost tištěných a elektronických médií.
- Rozdíly v použití jednotlivých typů dokumentů podle vybraných sociodemografických ukazatelů.
- Vědecké časopisy, jejich využívání a role ve vztahu k ostatním typům informačních zdrojů.
- Rozdíly mezi dvěma největšími skupinami respondentů – uživatelé knihovny Společenských věd v Jinonicích v Praze a uživatelé knihovny FSS MU v Brně.
- Rozdíly mezi respondenty humanitního zaměření a respondenty jiných oborů.
- Způsoby práce s odborným textem – metodické ukazatele (např. citování a parafrázování odborných textů jak z pohledu používání typů dokumentů, tak z pohledu metodiky práce s textem, srozumitelnost odborného textu, typologie čtení, metodika čtení, způsob čtení vědeckých časopisů, metodika práce s textem).

Průměrný čtenář výzkumu

Celková skupina respondentů byla ze 72 % tvořena studenty.

Pokud lze vycházet z výzkumného vzorku s největším procentuálním zaměřením, je průměrným čtenářem student ve věku 20–25 let s tradičním přístupem k tištěným médiím. Preferuje odborné publikace, a je u něj největší prioritou využití učebnic a skript. K odborné literatuře obecně přistupuje utilitárně, za konkrétním účelem.

Co se týká budoucnosti tištěných médií věří, že knihy obstojí v konkurenci elektronických médií. Preferuje tištěné verze u novin i časopisů.

Ve vztahu k vědeckým časopisům je spíše příležitostným čtenářem, bere je jako doplňkový informační zdroj. Elektronické databáze používá rovněž jako občasný zdroj svého odborného zájmu. Motivem čtení tohoto uživatele je především splnění konkrétního úkolu ve studiu nebo práci.

Jedná se o tedy o racionální čtenářský typ, který uspokojuje potřebu informovanosti a potřebu získání vědomostí, jehož motivují potvrzovací a instrumentální účinky četby. Knihovnu navštěvuje 2–3x týdně a k odborné literatuře obecně přistupuje za konkrétním účelem.

Vybrané instituce ve výzkumu

V časovém horizontu dvou měsíců roku 2006 tvořili největší podíl respondenti z Knihovny společenských věd TGM UK, kteří tvořili 33,8 %. Jejími uživateli jsou převážně studenti humanitních oborů z Fakulty sociálních věd, Fakulty humanitních studií a Filozofické fakulty. Fakulta Sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně byla zastoupena 21,5 %, 9,6 % respondentů bylo z obecné studovny Národní knihovny a 7,3 % ze studovny časopisů Národní knihovny. Z Fakulty sociálních věd UK – centrální žurnalistické knihovny odpovědělo 10,6 % z celku. 7 % dotázaných bylo z knihovny Národního muzea. V kategorii „Jiné“ (7 %) byli zastoupeni informační a akademičtí pracovníci. Ti byli osloveni nejen v knihovnách a informačních institucích, ale přímo na pracovištích. Jedná se především o FF UK, FSV UK, Akademii věd a Národní muzeum v Praze. Necelých 72 % z celkového vzorku respondentů tvořili vysokoškolsky studující, necelých 10 % zaměstnanci státní správy, cca 8 % byli akademičtí zaměstnanci a více než 12 % zaměstnanci z komerční sféry. Největší podíl respondentů, tři čtvrtiny dotázaných, byl z humanitních oborů (225 respondentů, tj. 74,5 %).

Otázky na frekvenci a kvantitu

Z výzkumu frekvence čtenosti tištěných médií vyplývá, že nejvíce času, více než hodinu v průměru, věnují respondenti tištěným vědeckým publikacím. Časopisům odborným i neodborným věnují respondenti méně než 20 minut. Ovšem čtvrtina dotázaných věnuje více času vědeckým časopisům,

a to v průměru více než hodinu. Novinám věnuje nejvíce dotázaných denně v průměru 20–30 minut, menší skupina dokonce méně než 20 minut.

Návštěvnost knihoven

Vysokoškolští studenti navštěvují knihovny, informační instituce nebo vědecké ústavy nejčastěji 2–3x týdně (42,4 %). Skupina studentů, kteří je navštěvují 1x týdně (18,4 %), je větší než skupina těch, kteří tak činí denně (17,5 %). Alespoň 1x za 14 dní knihovnu navštíví 13,4 % dotázaných studentů.

Otázky na používání a efektivnost vybraných typů dokumentů

Čtenáři, kteří jsou zároveň uživateli informačních institucí, mají k dispozici různé typy informačních zdrojů. Média sice nabízejí nejrozličnější obsahy, ale samotná práce s nimi je především cílená a konkrétní. Efektivita jednotlivých mediálních obsahů byla zkoumána podle otázek na jednotlivé typy tištěných a elektronických zdrojů.

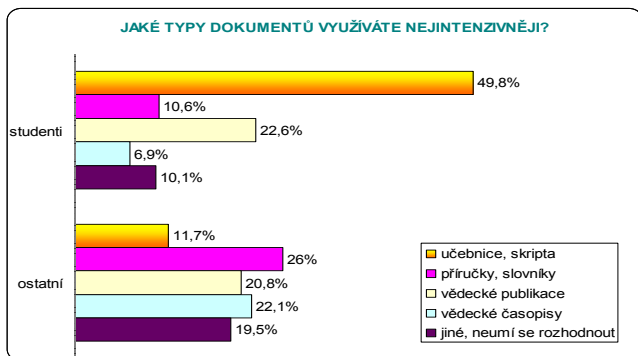
Jako nejefektivnější zdroj pro své studium a práci vyhodnotili respondenti vědecké publikace, na druhém místě v kombinaci s internetem a na třetím místě internet samotný. Pouze malá část uživatelů preferuje jako efektivní zdroj pro svou odbornou práci vědecké časopisy.

Pokud se jedná o intenzitu využívání jednotlivých typů dokumentů u celkového vzorku respondentů, nejvíce používají respondenti učebnice a skripta, následují odborné publikace, poté příručková literatura a na posledním místě se umístily vědecké časopisy.

Využívání typů dokumentů z pohledu věku je u skupiny do 25 let nejvýraznější používání učebnic a skript. U respondentů starších 25 let je procentuálně shodně rozmístěna skupina těch, kteří používají učebnice a skripta a odborné publikace. Další větší skupinu tvoří ti, kteří používají příručkovou literaturu a vědecké časopisy.

Studenti stále nejvíce preferují tištěná média, elektronická používají spíše jako doplňková. U tištěných médií zůstávají na prvním místě zájmu knihy. Při rozhodování o užití odborného textu, čtenáři stále více preferují odbornou literaturu před vědeckými časopisy.

U otázky efektivnosti jednotlivých typů médií tvoří nejvýraznější rozdíl zřetelná preference odborných publikací u studentů humanitních oborů a preference internetu u oborů nehumanitních.

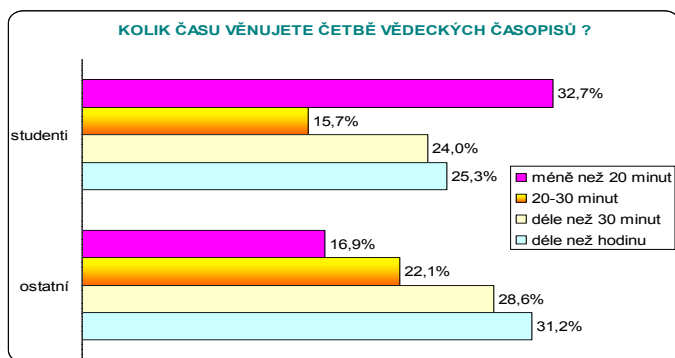


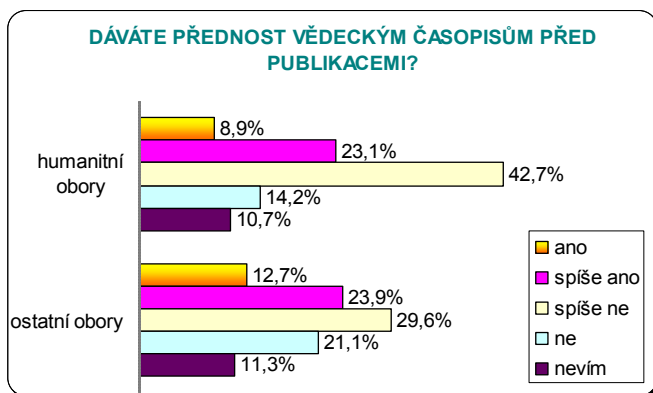
Otázky zaměřující se na vědecké časopisy:

U čtenářů odborných periodik, tj. vědeckých časopisů, je nejčastějším motivem výběru a užití praktická potřeba konkrétní informace z důvodu konkrétního úkolu pro práci nebo studium. Instrumentální užití četby, racionální a utilitární typy čtení jsou podstatou četby odborných obsahů. Nedílnou součástí čtení odborného textu, jež se potvrdilo v kvalitativním výzkumu, jsou potvrzovací účinky čtení (např. potřeba aktuálních informací z oboru).

Vědecké časopisy čtou nejvíce mladí ve věku 20–25 let, méně často než 1x měsíčně, o trochu menší skupinou jsou ti, kteří je čtou 1x měsíčně, následují ti, kteří je čtou 2x měsíčně. Nejmenší skupinou jsou ti, kteří je čtou 1x týdně.

Procentuelně největší skupinou studentů jsou ti, kteří čtou vědecké časopisy méně často, tedy méně než jednou za měsíc, o procento méně tvoří ti, kteří čtou vědecké časopisy 1x měsíčně. Mladí do 25 let používají vědecké časopisy nejčastěji jako doplňkový zdroj svého zájmu.





Otázky vztahující se k elektronickým databázím:

U všech zkoumaných sociodemografických skupin bylo potvrzenočasné využívání elektronických databází. Zajímavé bylo zjištění, že respondenti ve věku 26 let a starší využívají databáze častěji než skupina mladých ve věku 20–25 let. U akademických pracovníků a zaměstnanců ve státní správě je, na rozdíl od VŠ studentů, používání elektronických databází časté.

Nejvíce respondentů hledá v elektronických databázích pouze plné texty. Jen o něco menší procentuální část tvoří ti respondenti, kteří informace vyhledávají v závislosti na řešení konkrétního úkolu (tj. stačí jim např. i abstrakt). Co se týče obsahu elektronických databází, největší procento respondentů tvoří ti, kteří hledají články k určitému tématu.

Kvalitativní část výzkumu byla rozčleněna do tří základních oblastí zkoumání:

- Přístup k médiím** – *tištěná média* a rozdílnost v používání, čtenářské preference, návyky a motivy užití, přístupy, potřeby, subjektivní návyky, *tištěná a elektronická média* a názor na konkurenci elektronických ve vztahu k tištěným médiím, budoucnost tištěných a elektronických médií, *elektronická média* a jejich vlastnosti, použití, názory respondenta na tento typ médií
- Metodika práce s textem** – *práce s odborným textem, interpretace odborného textu, kritičnost k odbornému textu, validita odborných informací* – ověřitelnost zdroje (elektronické vs. tištěné, volně přístupné vs. placené), rozlišovací kritéria kvality odborného textu, odborný vs. vědecký text

3. Čtenářská preference – čtenářská motivace, čtenářská sebereflexe, čtenářská aktivita

Závěr

Čtenářská aktivita je determinována vlastní čtenářskou kompetencí, informační i čtenářskou gramotností, určitou vědomostní úrovní, čtenářskými návyky, typem a mírou okolního vlivu (např. sociální prostředí, instituce atd.) na čtenáře.

Je nutné rozdělovat typy přístupů k odbornému textu, např. čtení studijní, průběžné, nebo víceúrovňové, analytické, zaměřené k dlouhodobějším úkolům.

Ačkoliv výpovědi respondentů v kvalitativním výzkumu potvrdily časté používání internetu a využívání elektronických informačních zdrojů, ve výsledcích kvantitativního šetření stále nejvíce preferují tradiční užívání tištěných médií, především odborných publikací nebo tištěných verzí novin a časopisů.

Vzhledem k názorovým ukazatelům je tištěné médium stále primárním zdrojem využití a je zřejmé, že čtenářské preference tištěných médií vycházejí z tradičního modelu tištěných médií. Ve výzkumu byl potvrzen utilitární přístup a selektivní způsob čtení respondentů odborného textu.

Přístup recipienta ke čtení odborného textu je většinou řízen více faktory. Velký vliv na čtenářskou recepci odborných textů mají veškeré aspekty čtenářské kompetence i řada dalších faktorů. Je dán nárok kladenými na recipienta a na jeho schopnosti se zorientovat v informačních zdrojích, které má k dispozici. V neposlední řadě hraje vliv otázka tradice, zvyku a dosavadních čtenářských návyků získaných na základě zkušeností.

Funkce informační, instrumentální a vzdělávací při recepci odborného textu byly přirozeně v obou typech výzkumu potvrzeny.

Názor respondentů na budoucnost tištěných médií v konkurenci elektronických byl v kvalitativním výzkumu většinový a pozitivní ve vztahu ke knize. V kvalitativní části výzkumu byl potvrzen (mimo odborných časopisů, jež budou především vlivem elektronických časopiseckých databází v budoucnosti pouze v elektronické podobě).

Článek čerpal z dizertační práce autorky:

PRÁZOVÁ, Irena. *Výzkum čtenářů jako uživatelů informačních institucí se zaměřením na studenty s preferencí odborných textů*. Praha : Univerzita Karlova, Fakulta Sociálních věd, Katedra mediálních studií. 2008. 184 s. Školitel disertační práce Prof. PhDr. Aleš Haman. CSc.